МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Томілінські читання

Матеріали IX науково-практичної конференції
з міжнародною участю

м. Харків, 27 жовтня 2026 року

Харків – 2026

УДК 614(477)(082)
Г87

Затверджено вченою радою ХНМУ
Протокол № 10 від 29.10.2026 р.

Редакційна колегія: Наконечна О. А., Нестеренко В. Г., Огнєв В. А., Помогайбо К. Г., Мартиненко Н. М.

Г87 Громадське здоров'я в Україні: проблеми та рішення «Томілінські читання»: матеріали IX науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Харків, 27 жовтня 2026 р. / ред. кол.: О. А. Наконечна, В. Г. Нестеренко, В. А. Огнєв та ін. Харків, 2026. 592 с.

DOI: 10.5281/zenodo.24249730.
URL: https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/38983

УДК 614(477)(082)

© Харківський національний медичний університет, 2026
© О.А. Наконечна, В.Г. Нестеренко, В.А. Огнєв та ін., 2026

ортопедичної стоматології (1996–2014 рр.) / Громадське здоров'я в Україні: проблеми та способи їх вирішення «Томілінські читання» : матеріали VIII НПК з міжнародною участю, Харків, 30 жовтня 2025 р. / Ред. кол.: О. А. Наконечна, К. Г. Помогайбо, В. Г. Нестеренко та ін. Харків, 2025. С. 12–14. URL: https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/58a6523c-edb4-44b9-a342-1afc7691e472/content

Перцева Ж.М., Мартиненко Н.М.
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна

ПРОФЕСОР В. Ф. ГРУБЕ – ПОБОРНИК КЛІНІЧНОЇ ОСВІТИ В ХІРУРГІЇ

(до 130-річчя перших університетських клінік)

Усі в Харкові знають Обласну клінічну лікарню та її розташування. Проте мало хто здогадується, що її історія розпочалася з будівництва чотирьох клінік Харківського університету, завершеного у 1896 році – рівно 130 років тому.

Якщо заходити на територію Харківської обласної клінічної лікарні з боку проспекту Незалежності, погляд мимоволі зупиняється на старовинній будівлі, що зустрічає відвідувачів. Це колишня акушерсько-гінекологічна клініка Харківського університету – початок клінічного містечка, яке виросло вздовж Лазаретної вулиці у тогочасному 1896 році. Появою цих перших університетських клінік місто завдячує заслуженому професорові університету, директорові факультетської хірургічної клініки Вільгельму Федоровичу Грубе.

З ім'ям цієї дивовижної людини, видатного педагога, широко відомого науковця та хірурга тісно пов'язана історія медицини Харківщини другої половини XIX століття. Один з його учнів, професор А. Г. Подрєз говорив, що не міг уявити Харків без В. Ф. Грубе і Грубе – без Харкова.

Уродженець Курляндської губернії (1827 р., нині Латвія), вихованець Дерптського університету (1850 р.) (нині Тартуський університет, Естонія), двічі доктор медицини та головний лікар великого

Кронштадтського військового шпиталю, у 1859 році він подав документи на конкурс щодо заміщення вакансії завідувача кафедри оперативної хірургії та хірургічної клініки Харківського університету. На той час В.Ф. Грубе вже виконав майже 10 тисяч самостійних операцій. Рада медичного факультету одноголосно обрала його з-поміж кандидатів на посаду (одним з яких був *Пабо*, протеже М. І. Пирогова) [1]. В. Ф. Грубе виконав усі вимоги конкурсу. Факультет схвалив конкурсний твір і діяльність його як хірурга і просив міністерство про призначення В. Ф. Грубе професором хірургії. Того ж року його затвердили екстраординарним професором оперативної хірургії і директором хірургічної клініки [1].

Отримавши кафедру, Грубе застав її у жалюгідному стані. Про це свідчить зміст його першої доповідної записки до Ради факультету у травні 1860 року. У ній ішлося про те, що аудиторія, яка одночасно використовувалася для операцій та амбулаторного прийому, вкрай мала; у клініці відсутня навіть примітивна вентиляція; а повітря в одній із палат отруюється через безпосереднє сусідство з вбиральнею. Завідувач кафедри наполягав на необхідності обладнати шафу для зберігання інструментів та розширити вікно у хірургічному кабінеті для кращого освітлення робочого місця під час мікроскопічних і хімічних досліджень.

Молодий, 32-річний енергійний професор швидко здобув авторитет серед колег і студентів. Як лікар він виявив себе глибоко ерудованим, мислячим клініцистом, тонким діагностом і блискучим хірургом широкого профілю. Вільгельм Федорович був новатором: усі найновіші операції та відкриття, що слугували розвитку науки й полегшенню стану хворих, він впроваджував першим у країні. Саме він у Харкові разом із учнями застосував у роботі антисептику, а згодом пропагував асептику. Ще у 1871 році В.Ф. Грубе виконав першу операцію під наркозом із використанням закису азоту. Одним із перших у країні він почав проводити оваріотомію, операції при защемлених грижах, водянці головного мозку, втручання на печінці й підшлунковій залозі, резекції суглобів при туберкульозному ураженні тощо.

Разом із тим В. Ф. Грубе був видатним педагогом. Надаючи вирішального значення клінічній освіті, в якій бачив «ту частину

науки, від якої залежить перетворення студента на лікаря», він навчав самостійно мислити, аналізувати клінічну картину, критично оцінювати власні дії у випадку невдачі та не перекладати провину на існуючі методи.

Всебічні знання створили йому незаперечний авторитет. 17 січня 1864 року під час святкових зборів Харківського університету (Актового дня) В. Ф. Грубе виступив із доповіддю «Про сучасне клінічне викладання хірургії». Він підкреслював, що термін «клініка» походить від грецького «ліжко», а отже, клінічне навчання має відбуватися безпосередньо біля ліжка хворого: *«Тільки в клініці починає формуватися майбутній лікар, тому що тільки в ній він навчається застосовувати набуті знання на практиці й виконувати своє пряме призначення: оберігати здоров'я, полегшувати страждання або виліковувати хворий організм»*.

Утім, умови роботи тривалий час не відповідали високим стандартам. Кафедри користувалися орендованими, малопристосованими приміщеннями (зокрема, кафедра факультетської хірургії містилася в будівлі колишньої поліцейської дільниці). На звернення Ради університету щодо будівництва клінік Міністерство народної освіти щоразу відповідало відмовою через брак коштів.

Переломним моментом стала трагічна подія. 17 жовтня 1888 року біля станції Борки Курсько-Харківсько-Азовської залізниці зазнав аварії імператорський потяг. Отримавши виклик о 16:00, В.Ф. Грубе вже о 16:30 разом із п'ятьма лікарями (у тому числі М. П. Трінклером), студентами, запасом перев'язувального матеріалу та інструментів виїхав екстреним потягом до Борок. О 17:45 група приступила до роботи. У катастрофі загинула 21 особа, 37 отримали поранення.

Надавши допомогу на місці, В. Ф. Грубе забрав дев'ятьох важкопоранених до своєї клініки. У клінічному щоденнику зберігся запис: *«Опів на другу ночі – поранені сплять»*. Наступні дні пройшли у постійних клопотах біля хворих разом із ординаторами М. П. Трінклером, М. М. Кузнєцовим, М. М. Філіпповим. Описуючи лікування 39-річного Миколи Полуніна з великою роздертою раною гомілки, В.Ф. Грубе зазначав, що через значний дефект шкіри було застосовано трансплантацію жаб'ячої шкіри: із 34 імплантованих клаптів прижилися 32, що дозволило зберегти кінцівку.

Під час відвідин поранених імператор висловив здивування незадовільними умовами хірургічної клініки. Відверта розмова професора про проблеми університету мала вирішальне значення – було видане височайше розпорядження про будівництво чотирьох клінік для Харківського університету на землях, наданих військовим відомством ще при заснуванні вишу.

Будівництво тривало до 1896 року. 23 січня 1896 року в «Харківських губернських відомостях» було повідомлено про освячення терапевтичної та хірургічної клінік; до кінця року відкрилися акушерсько-гінекологічна та офтальмологічна. Так виникло «клінічне містечко», будівлі якого функціонують і сьогодні.

На жаль, скористатися перевагами нової клініки В.Ф. Грубе вдалося ненадовго. У 1893 році під час операції септичної дитини він поранив руку й захворів на важкий сепсис. Завдяки самовідданому цілодобовому догляду студентів та лікарів професор одужав і згодом прочитав їм лекцію «Про значення догляду за хворими». Після хвороби він пропрацював у новій клініці лише два роки й у 1898 році помер.

Пізніше хірургічну клініку очолив його учень М. П. Трінклер, чиїм ім'ям згодом назвали вулицю, де розташовувалося клінічне містечко.

Підсумовуючи досвід медичної допомоги під час катастрофи 1888 року в окремій праці, В. Ф. Грубе писав: *«Я прагну лише того, щоб жорстокий урок, який дала нам катастрофа 17 жовтня 1888 р., не пройшов для нас марно, щоб навіть у стихійному руйнуванні ми почерпнули імпульси до нашого безперервного подальшого удосконалення»*.

Перелік використаних джерел:

1. Медичний факультет Харківського університету за перші 100 років його існування (1805–1905) / За ред. проф. І. П. Скворцова та Д. І. Багалія. Харків : «Друкарська справа», 1905–1906. С. 53.

2. Перцева Ж. М. Професор В. Ф. Грубе та його внесок у розвиток медицини Харківщини другої пол. XIX ст. // Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова. URL:

https://museum/kh/ua/academic/publications/html?n-161 (дата звернення 05.10.2026).

3. Матеріали Комплексу «Музей медицини» Харківського національного медичного університету.

[1]Томілін В.Г., [2]Томіліна Т.В.
[1]ПЗВО «Університет медицини та соціальних наук,
[2]Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ХНМУ (1980–2000 рр.) У СВІДЧЕННЯХ ЗАСТУПНИКА ДЕКАНА, ДОЦЕНТА І. Т. МИРОШНИЧЕНКА (ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Актуальність. Історія вищої стоматологічної освіти на Харківщині досі переважно реконструюється за офіційними наказами та звітами – джерелами, які фіксують результат, але не сам процес. Тим часом покоління, що стояло біля витоків стоматологічного факультету ХМІ, поступово зникає разом зі своєю живою пам'яттю. Кожне втрачене усноісторичне свідчення в історіографії – це безповоротно зниклий шар історії, який не відтворити з архівних паперів. Його треба зберегти до того, як воно зникне.

Мета. реконструювати процес становлення стоматологічного факультету ХМІ крізь призму біографії та свідчень І. Т. Мірошниченка – першого працівника деканату, доцента кафедри ортопедичної стоматології ХНМУ.

Завдання: Висвітлити передумови створення факультету; простежити професійний шлях І. Т. Мірошниченка до ХМІ і визначити джерелознавчу цінність його спогадів.

Матеріали та методи. Основу становить інтерв'ю з І. Т. Мірошниченком, зіставлене з архівними документами ХМІ/ХНМУ, особова справа, накази про створення факультету. Методи: усноісторичний, біографічний, проблемно-хронологічний, джерелознавчий аналіз і критика походження джерела.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.
ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

Огнєв В.А., Нестеренко В.Г.
Мойсей Григорович Гуревич: невідомі сторінки життя, родини та професійної діяльності..... 4

Savielieva N.M., Tomilina T.V., Starkova I.V., Kondrusyk N.Y.
Faculty of Dental School: History, Presentation and Future Horizons.....**15**

Martynenko Nataliya, Lytvynenko Olena
Establishment of the Free Children's Dental Outpatient Clinic in Kharkiv (1911–1912)..... **16**

Григоров М. М., Григоров М. С., Григоров С. М.
Деякі історичні аспекти та сучасний стан антирабічної допомоги.....**19**

Томіліна Т.В., Томілін В.Г.
Людмила Василівна Воропаєва – доцентка кафедри терапевтичної стоматології Харківського національного медичного університету: життєвий і професійний шлях (до 80-річчя від дня народження)..... **24**

Перцева Ж.М., Мартиненко Н.М.
Професор В. Ф. Грубе – поборник клінічної освіти в хірургії (до 130-річчя перших університетських клінік)..... **32**

Томілін В.Г., Томіліна Т.В.
Формування стоматологічного факультету ХНМУ (1980-2000 рр.) у свідченнях заступника декана, доцента І. Т. Мирошниченка (до 90-річчя від дня народження)..... **36**